

ÍRÓPORTRÉ

Rovatunkban kortárs magyar írók életművét mutatjuk be néhány oldalnyi terjedelemben – az „élő klasszikusoktól” a legtehetségesebb fiatalokig. A tárgyalt alkotók kiválasztása elkerülhetetlenül szubjektív, de a róluk szóló dolgozatban igyekszünk átfogó képet adni eddigi műveikről olyan stílusban és megfogalmazásban, hogy az az irodalmat nem szakmaként művelők számára is követhető, feldolgozható legyen, s akár az érettségire vagy a felvételire készülő diákok is haszonnal forgathassák. Az itt megjelenő esszék bővebb, bibliográfiával is kiegészített változatait kétévenként könyv formájában is közreadjuk. Az eddig bemutatott alkotók: Bartis Attila, Bertók László, Bodor Ádám, Csoóri Sándor, Csukás István, Esterházy Péter, Fábíán László, Gergely Ágnes, Háty János, Jókai Anna, Kányádi Sándor, Kontra Ferenc, Kovács István, Krasznahorkai László, Kukorelly Endre, Nagy Gáspár, Orbán János Dénes, Parti Nagy Lajos, Petőcz András, Rakovszky Zsuzsa, Schein Gábor, Sütő András, Szakonyi Károly, Szilágyi István, Szócs Géza, Tar Sándor, Temesi Ferenc, Térey János, Turczy István, Visky András, Vitéz György, Zalán Tibor.

GRECSÓ KRISZTIÁN

„Ezen a vidéken csak az elolvasott oldalak sárgaságáról lehet beszélgetni. Mert csak a megírt létezik, a valóságban nincs semmi” (*Isten hozott. A Klein-napló*). Grecsó Krisztián lírájával és prózájával kitaratóan építi különleges, mágikus szövegvilágát, amely egy, az utóbbi években el-nem-beszélt világot tár elénk: csoda, folklór, színes karakterek és az anyanyelv. A falu csodákkal teli környezet, mesebeli világ, amelyet nem szabdalt fel a tér és az idő, ugyanis az ott élők örök körforgásban léteznek, évszokról évszakra. Más időszámítás, más élet, más nyelv. Grecsó szövegeiből érezni, hogy fontos határon mozog: az általa elbeszélt világ alakította nyelvét, személyiségét, de mára kívülről figyeli ezt az életet, mint az *Isten hozott* című regényének elbeszélője, aki visszatér szülőfalujába, hogy végre lezárja saját élettörténetének egy korszakát.

Különös kísérlet, hogy az író portréját az általa olvasott könyvek-ből rajzoljuk meg. Az elolvasott szövegek minden bizonnyal a személyiség szerves, alkotó részeivé válnak, sőt az is sokat elárul egy személyiségről, hogy milyen könyvekkel tud azonosulni. Grecsó a következő könyveket nevezte meg kedvenceiként (www.kistango.hu): Móricz Zsigmond: *Az Isten háta mögött*, Krúdy Gyula: *Rezeda Kázmér szép élete*, Ottlik Géza: *Iskola a határon*, Esterházy Péter: *Harmonia Caelestis*, Kiss Ottó két szövege, Darvasi László: *Könnymutatványosok legendája*, Vámos Miklós: *Zenga zének* és Illyés Gyula: *Puszták népe*. Mindegyikről külön tanulmányt lehetne írni, milyen pontokon kapcsolódik Grecsó szövegeihez, mégis a legfontosabb kiemelni a hangsúlyváltást, amely a kezdeti lírai próbálkozások után az elbeszélés felé fordult. A nagy váltást érdekes módon a műforma mint technika jelenti, nem a témaválasztás: a középpontban mindvégig az Én és a környezet viszonya áll. A közöttiségben kell megfogalmaznia önmagát, hiszen se nem vidéki már, se nem pesti, mint arról legutolsó kötete és több interjú is tanúskodik. Olvasatomban az Én megalkothatóságának problémáiról szólnak a szövegei, amelyeknek a helyszíne a falu, minden varázslatosságával, csodájával és életbölcességével.

A test poétikái – a pálya kezdeti szakasza

Az 1976-ban, Szegváron született Grecsó pályájának elejét a líra határozta meg, sorra jelentek meg kötetei, a *Vízjelek a honvágyról* (1996), az *Angyalkacsinálás* (1999), a *Casper Hauser* (2001), mely művekkel megalapozta irodalmi jelenlétét. Grecsó költészetéről szólva Menyhért Anna az író poétikáját három különböző líramodellel is azonosíthatónak tartja tanulmányában (Alföld 2000/12.): 1. népi, vallomásos, látomásos, alanyi, küldetéses, önmitológiai vagy történetet építő, érzelmeiről és „nagy” kérdésekről szenvedélyesen beszélő, tragikus távlatokat felmutató, patetikus, metaforikus, díszített nyelvű; 2. tárgyias, hermetikus, rejtőzködő, objektív, intellektuális, gondolati, nagy igazságokat sokszor szentenciózusan kijelentő, érzelmeiről visszafogottan beszélő, patetikus, szépen hangzó, jólformált; 3. depoetizált, ironikus, groteszk, önlefokozó, gúnyos, kisszerű, mindennapi, provokatív, beszélt nyelvi elemeket alkalmazó, bölcséleti igényű, magas önreflexiós szintű, nyelvi megelőzöttség-tudatos,

nyelvjátékos, a lírai ént a centrumból kimozdító, újrassituáló, neo-avantgárd hagyományra is támaszkodó. Nagyon fontos Menyhért Anna gondolata, hogy lehet-e valaki úgy „népi”, hogy közben nem vallomásos, nem látomásos, hanem éppenséggel ironikus, önironikus és beszélt nyelvi elemeket használó, mint Grecsó. E felvetés felől szemlélve láthatóvá válnak fontos kontextusok, amelyek a „népies” jelzőt napjainkban körülveszik: egyfelől a személyiséget meghatározó kérdések (ki vagyok? ki vagyok a centrumban és ki a periférián?), fontos határhelyzetek (falu–város) artikulálódnak, másfelől újra elbeszélhetővé válnak a hagyományok. A fiatal szerző líráját nehéz pusztán e szempontrend szerint meghatározni, de arra mindenképpen alkalmas a rendszer, hogy megmutassa, milyen sokszínű lírával szembesülünk. Költészetét a következő Grecsó-versidézettel írhatnánk le: „A sarkon meghalt egy / apám korú férfi. / Leírom ami történik” (*Háromszög*).

Első kötete 1996-ban jelent meg, a hullámzó teljesítmény olvasásakor érezni a saját hang keresésének nehézségét. Talán éppen az róható fel a *Vízjelek a honvágyról* című kötetnek, amit a borítón olvashatunk, hogy „tudja, nem ő szólal meg a versekben, hanem maga a nyelv”, ugyanis régen rossz, ha ezt külön ki kell emelni. Kötetének középpontjába a test kerül, amely meghatározza a nyelvet is („Lehetetlen lenne azt elképzelni, / hogy a nyelvtan kívül esik a / biológián”, *Írott súlytalanság*), ráadásul a versekben megjelenő motívumok leginkább a testet és annak jelentésmezőjét hozzák játékba, így artikulálva az egyén, a vágy, az elmúlás vagy a szerelem különböző történeteit. Az önazonosság egy szélsőséges kérdésfeltevése jelenik meg a *Casper Hauser* című kötetben, amely egy Nürnbergben 1828-ban megtalált tizenhat éves fiút állít a kötet centrumába, aki se járni, se beszélni nem tudott, mivel tizenkét éven keresztül egy sötét lukban tartották, ahol semmilyen emberi kapcsolatra nem volt lehetősége. Szabadulása előtt valaki annyit tanított neki, hogy a neve: *Kasper Hauser*. A társadalomból kiszakított fiú az identitás hiányának metaforájává válik, a különböző versekben Németh Zoltán szavaival szólva „a szenvedés beszédének lehetőségei” ábrázolódnak (Irodalmi Szemle 2002/10.). A szenvedés képeinek megalkotásában újfent a test a legfontosabb poétikai eszköz: „Hogy robbanóanyag / szundikál a bél koszos udvaraiban” (*Esőcsíkok*), „emlékszem rá, / mint arra is, hogy ez a test / valamikor zaklatott, cibált” (*Testes mesék*), „cikornya testemből minden / délben kiröppen a lélek”

(*Nagymonológ*). A rövid, de impozáns kötet verseiben közelebb kerülünk Grecsó sikerültebb, történetet mesélő poétikájához: első kötetében láthatóan még nem találta az egyensúlyt a vers és a történet-mesélés között, a *Casper Hauser*-ben egy kitüntetett alak köré szerveződik narratív keret.

Az 1999-ben megjelent kötetnek, az *Angyalkacsinálás*-nak köszönheti talán az áttörést Grecsó, ugyanis ez a mű már nagyobb kritikai visszhangot váltott ki. A kötet fogadtatása vegyes volt, Papp Endre éles és túlzó kritikájában például „karrierépítőnek” és „szezoncikknek” nevezte Grecsó Krisztián munkáit; véleményével nehéz egyetérteni, hiszen talán ez a legsikerültebb verseskötete a szerzőnek. Az *Angyalkacsinálás* mintegy dokumentálja a hozzá kapcsolódó történeteket, de a „dokument” pontossága, hitelessége folyamatosan reflektálódik. A kötet legfontosabb igyekezete, hogy rögzíti a múltunk tárgyi emlékeit, valamint az azokhoz kapcsolódó történeteket, és a lírájában a történetmondás válik dominánssá.

Falu: szöveg/környezet

Grecsó kis magyar irodalmunk hőse, aki munkásságával elérte, hogy az emberek beszélni kezdtek róla és a művéről, a *Pletykaanyuról*. A szegvári lakosok felháborodása után, amelynek egyik végpontjaként a kisváros előljárói nyílt levelet írtak az írónak, tévék és rádiók keresték meg Grecsót, közben a falujában megkergették, csak sötétedés után mehetett haza. Igazi vadromantika, kellhet-e ennél több egy fiatal írónak, amikor egy-egy kötetéről alig esik szó az irodalom intézményesült diskurzusain kívül?

Grecsó igazi arcát a prózában találta meg: pókok és manírok nélkül, a nyelve és az általa annyira kedvelt móríci hagyomány is a mesélésnek, illetve az elbeszélésnek kedvez. 2001-ben jelentkezett első prózakötetével, a *Pletykaanyu*-val. A novellákat a valóságos tér, Szegvár kapcsolja össze: egy falu mítoszai és egy család történetei válnak a szövegek mozgatóivá. A *Pletykaanyu* olyan összetett szó – írja Németh Zoltán –, amelyet érthetünk a pletyka anyujának, a pletykáló anyunak, de úgy is, hogy a pletyka az anyu. A többértelműséget még tovább bonyolítja a *Pletykaanyu* novella, amelyben minden igaz, de még az ellenkezője is, ahogy mondani szokták. Olvasási tapasztalatomat meghatározza, hogy városban élek és nőttem fel, talán ezért is

Grecsó Krisztián
Fotó: Burger Barna

tartom találóknak a következőket: „Mint amikor olyan filmet nézünk, amelyet már láttunk, már többször vetítette a televízió, és mi minden alkalommal itt-ott belekaptunk, most újra látjuk, és kezd gyanús lenni: ebbe már belekóstoltunk valaha” (*A fekete doboz*). A falutoposzt valahogy így olvasom, távolról, felszínesen ismerve, sok-sok emlékkel, de az ottani életről egészen keveset tudva. A *Pletykaanyu* a benne szereplő karakterek miatt válik izgalmassá, közülük is kiemelkedik Schriwanek András, az öreg falusi bölcselkedő. E furcsa alak világlátásának ironikusságához nem fér kétség: „És igazgatja magát, mintha tükör lenne körben, ott fésülködik a fingástól takonyig minden a lélekben is, és ez nem olyan dolog, hogy filozófia, ez ám a hónaljzagú gyakorlat keményen” (*Én, Schriwanek András*). A modern életvitel a falut is változásra kényszeríti, ahogy Grecsó írja, a napi munkát a délutáni sorozathoz igazítják a lakosok, és a szerző éles és ironikus látletelei pontosan mutatják meg a problémákat, furcsaságokat, illetve az érdekességeket, különlegességeket ebben a falusi valóságban.

A kötetben több olyan izgalmas kísérletet olvashatunk, amelyek igyekeznek két prózahagyományt összeilleszteni: az úgynevezett referenciális szövegolvasást a vendégszövegeket használó, másokat megidéző, ironikus alkotással. A *Bolondok* című írásban a Tiszántúlra kerülő/menekülő fiatal tanár nyomozását, kutatását olvashatjuk, akivel különböző szövegeket rögzítettünk: naplót, levelet, előadást, val-

lomást. A *Szép* címet viselő szövegben tanúi lehetünk annak, ahogy az igazságot teljesen szétírja a rengeteg nézőpont.

A falu különleges logikája, retorikája ismerős lehet a *Pletykaanyu*-ból, ezért nem meglepő a rengeteg anekdota, varázslatos történet, amelyek egy csodálatos mágikus világot építenek fel az *Isten hozott* című regényben (2005). A benne főszereplő Sáráság a hihetetlen eseményekkel és szokásokkal különleges szervezőereje a történetnek: a történet alakjai olyan személyek, akik a szellemekkel érintkeznek; a faluban mindenki saját kantát hord, ugyanis „a kanta, ez a vékony nyakú vízhordó edény, felénk nélkülözhetetlen védőeszköz; teli kanta nélkül sehová el nem indultunk, hogy a kínzó szomjúságnak ne legyünk kiszolgáltatva”, Lajla angyal pedig időnként kiválaszt valakit, aki az életet tovább örökítheti. Az alapmitoszok mellett rengeteg rövidebb-hosszabb epizód színesíti a regényt, ám ezek megítélése kérdéses, hiszen a retrospektív elbeszélés mód megengedi azok használatát, és rendkívül olvasmányosak is, de a történet olykor félresiklik miattuk. Ilyen izgalmas betétek az intézeti lányok poharas esete, az Üvegszemű Tót kirándulása vagy a tanuló lányok őszülése, Franczek kálváriája, akiről kiderül, hogy nem termékeny, de a vérvizsgálatok alapján mégis övé a három gyerek („Apából nem apává lenni irdatlan sorsverés”), Töre tatának a traktor roncsolja össze heréjét, ezért a combjába operálják, ami megmaradt belőle (a fia is így születik meg). Ezek a kis epizódok egyenes folytatásai a *Pletykaanyu* prózájának, amelynek legfőbb ismérve az ötletes szituációteremtés és a színes karakterformálás, ami miatt igazi olvasmányélménnyé válhat a regény. Krúdy, Mikszáth és Móricz prózanyelvét nagy leleményességgel és tisztelettel gondolja újra és használja fel Grecsó, miközben szövegében a Gallér által elbeszélte történetek mögött felsejlik az *anyanyelv* által újraírt személyiség, amely különösen érzékeny szó, hiszen az elbeszélő és barátai árva, ezért szükséges az „új anyanyelv” megtalálása és elsajátítása.

„Isten hozott!” A regény záró mondata a megérkezés mozzanata is egyben, egyfelől az elbeszélő fiú utazásának a vége, amely az identitás újraalakulásának befejeződése is, másfelől a szerzőé, aki a regény megírásával a kortárs irodalom számottevő alakjává lépett elő. A történet keretét a Klein-napló megtalálása jelenti, erről számol be az elbeszélő gyermekkori barátja, Metz Dezső egy telefonbeszélgetés során, és emiatt utazik haza Gallér Gergely Sáráságba (amely különböző jelentésekkel és irodalmi előképekkel terhelt településnév). Az

utazás folyamatos visszaemlékezés: az emlékek, történetek újragondolása folyamatos munkává válik, és így rendkívül fontos szerepet játszik az elbeszélő személyiségének létrehozásában. A személyiség különböző történeteken keresztül alakul ki, így különösen problémás, ha ezek az életet meghatározó elbeszélések hamisak, fiktívek. Gallérnak ezzel kell szembenéznie, hiszen valótlanok a saját életéről olyan bizonyosnak vett információk, mint szülőhelye, árvasága, testvére.

Az utazás metaforája egybekapcsolódik a személyiség megváltozásával, hiszen az állandóan mozgásban lévő identitás rögzíthetetlenége nem nyújt lehetőséget az Én megalkotására. Ahogy ez a metafora működni kezd a szövegben, úgy kínálja fel a befogadónak a nevelődési regény műfajának olvasatát. Gallér Gergely Klein Gergellyé alakul át, a történet 1967-től 1990. március 12-ig tart, vagyis a fiú 23. születésnapjáig, és ez alatt életének meghatározó eseményei és történetei roppannak össze. „Ezek szerint kifelé is látszanak az úgynevezett értékeim. Én, hogy vagyok, hogy fiú vagyok. Ennyire nem voltak gyökereim, kapaszkodóim másutt.” A bizonytalanság szükségessé teszi a múlt történeteinek újraírását, így mindent újra kell építenie: személyiséget, környezetet, szövegeket. Ennek egyetlen lehetősége csak egy mágikus világban történhet, amelyet barátaival együtt hoz létre Klein Ede Egylet néven: a határok elvesznek a valóság és a falu különleges eseményei között.

Klein Ede a falu mitikus alakja, „a falunk szegény bolygó zsidója”, akit Pannika néni mentett meg, amikor azzal vádolták, hogy 1948-ban rituálisan meggyilkolta a szűz Matildkát. Az elbeszélő fiú életét folyamatosan átszövi ez a tikos történeteszál, és csak a regény szerkezete enged arra következtetni, hogy Gallér Gergely akkor fogant, amikor Klein Ede 1966-ban egy éjszakára visszatért Pannikához. Az éjszaka leírását a szöveg közepén olvashatjuk, míg a regény végén az elbeszélő látogatja meg Pannikát, a két látogatás között sok a hasonlóság (akár mondatok is), a rájátszás, illetve a Klein-látogatás megidézésével a szerző kiemeli a két eseményt. A két epizód egymás mellett állása egyfelől arra enged következtetni, hogy Gallér szülei Kleinék, másfelől Gallér hasonlóan Kleinhez a falu szegény bolygó zsidójává vált, kitaszított lett. Ezt az olvasatot erősíti a szöveg is, amikor Gallér a regény végén Klein Gergelyként mutatkozik be, tehát a Név felvétele által azonosul Klein történetével, miközben a kitaszítotttság és a zsidó sors folyamatosan alakul egybe („Ezeknek mi is zsidók vagyunk. Ezeknek szívesen!”), a regény végén két szituáció is direktbben próbálja

erősíteni a már kialakult olvasói érzéseinket. A kevésbé szerencsés megoldások egyike a Pannika és Gallér között lejátszódó párbeszédben a kitzasztottság és a zsidóság egymással felcserélhetősége („A kitzasztottság a [...] fiammá tett. Akkor fogadj zsidóvá!”), a másik a regény végén Gallér Kleinként történő bemutatkozása.

A falu nemcsak közösség (és széthúzás), hanem önálló szubjektum, amely rendelkezik a hatalom minden eszközével, emberi sorokról dönt, megjelöl: „a tekintélyvesztés pedig a legkegyetlenebb csapás, mert a falu szava mindennél fontosabb – az életnél is. Életből sok van, mi több: nyüves és végtelen napok kietlen tömege van csak, de a falu emlékezete egy. Ha egyszer bemocskolódtál, véglegesen történt.” Az elbeszélőt azonosíthatjuk a *Pletykaanyu* szerzőjével, akit kiközösítettek, bepereltek a falu lakói, akinek novelláit úgy olvasták, mintha az ő életük lenne, mindent beleláltak. Mint a Klein-naplóba, pedig az üres volt. „A Klein-naplót olyan hallgatni, mondta a húgom, mintha te magad beszélnél. Helyetted mondja valaki, amit mond, de rólad, neked. Minden meg van írva, illetve az létezik, ami írva van, és amiatt, mert meg van írva.” A Klein-napló a Grecsó-próza – és így az irodalom! – metaforája, hiszen minden csak szöveg, a referencialitás problémákba ütközik. A szöveg ezért olyan nyelvezetet hoz létre, amely folyamatosan reflektálja is ezt a tudást: hiába ragad magával a történet, ha végig a nyelv és a szöveg a legfontosabb témája a regénynek.

Grecsó Krisztián szövegeit a falu mint szöveg újraírásának problematikája határozza meg, amellyel markánsan új hangot ütött meg. Ezzel egy, az utóbbi időben elfelejtett témát vett elő és frissített fel, ráadásul úgy, hogy nem ír bele politikai szólásokat. Szövegeiben olyan, a honi irodalomban kedvelt témához nyúl, amelyet rendkívül széles közönség szeret és hiányol már régóta. A falu-témához ráadásul párosul egy roppant érzékeny, ironikus nyelvhasználat, amely fel-támasztja a klasszikusnak számító elbeszélésmódot (Móricz, Mikszáth, Krúdy), amelyet sikeresen ötvöz az utóbbi évtizedek megszólalási módjaival (Ottlik, Esterházy).